

Снежана Радић

ПОЉОПРИВРЕДНО ОДЕЉЕЊЕ

1944 - 1947

Прилог за историјску белешку ОНО Ваљево (1944-1947)

УВОД

Пољопривредна секција Привредног одсека ОНОО Ваљево почела је са радом крајем септембра 1944. године. Секција је имала седам реферата: за сточарство, планску пољопривреду, воћарство, ратарство и пољопривредне справе, пчеларство, градинарство и за домаћинство.¹ Шеф пољопривредне секције био је инг. Милан Јанковић.

У то време ваљевски округ је имао 222 586 становника од којих је 9834 било избеглица. Надморска висина округа је од 70 до 1650 м, укупна површина округа је износила 235 498,86 ха, од тога пољопривредне површине је било 167 658,22 ха (ораница, воћњака, винограда, ливада и пашњака), под шумом 50 071,67 ха, а необрадивог земљишта 17 768,99 ха.²

I ОРГАНИЗАЦИЈА

Кад је Привредни одсек прерастао у одељење, пољопривредна секција је добила статус одсека и тако радила до 20. априла 1945. када прераста у Пољопривредно одељење ОНО Ваљево.³

Крајем јуна исте године Пољопривредном одељењу припојен је одсек за шумарство, који је био у саставу Привредног одељења. У унутрашњој организацији одељења, наступила је специфична ситуација, зато што су министарства за пољопривреду и шумарство пословала одвојено, те су и ова два одсека једног одељења - пољопривредни и

---

1 МИАВ, Фонд ОНО Ваљево (1944-47), Пољопривредно одељење., К1, V, дел.бр. 193/44

2 Исто, К1, II, V, без.дел.бр.1944.г. - Преглед стања пољопривреде у ваљ. крају

3 Исто, К2, II, V, б.дел.бр. 1/45, 20. IV. 1945

шумарски задржала карактер одељења. Повереник је од јуна 1945. године био Алекса Ђурђевић.

Пољопривредно одељење односно одсек управљало је свим "административно-оперативним пословима" везаним за пољопривреду у ваљевском округу. Да би што успешније функционисало имало је шест реферата: за ратарство, сточарство, воћарство и виноградарство, ветеринарство, аграрну реформу и за народно домаћинство.⁴

Одсек за шумарство имао је три реферата: за експлоатацију шума, за пошумљавање и за чување, надзор, заштиту шума и лов.

Оваква организација је била од јуна 1945. године до 22. октобра 1946. године када је на седници Извршног одбора ОНО Ваљево донето решење⁵ да се "од досадашњих одељења при окружном народном одбору: пољопривредног, шумарског, трговине и снабдевања и индустријског створи једно одељење које ће носити назив Пољопривредно одељење ОНО-а. "Овим актом дотадашње Пољопривредно-шумарско одељење престало је да функционише као такво и постаје пољопривредни одсек Привредног одељења. Повереник одељења је био Живорад Љубичић, а начелник Пољопривредног одсека је инг. Лука Милуновић, јер је Алекса Ђурђевић отишао на нову дужност потпредседника ОНО Ваљево.

Пољопривредни одсек престао је са радом 15. марта 1947. године.⁶

Последњи назив (препис куцаног заглавља) гласи:

Окружни народни одбор

Привредно одељење

Пољопривредни одсек

бр. _____

_____ 1947. год.

Ваљево

Из напред наведених организационих промена види се да је Пољопривредно одељење ОНО-а имало веома сложену вертикалну структуру односно организацију, којој треба додати и организовање и вођење послова из домена пољопривреде и шумарства и по срезовима ваљевског округа. Све промене које су се одигравале у Пољопривредном одељењу аналогно су пратиле промене у срезовима, тако док је Пољопривредно одељење функционисало као такво, у срезовима су постојали пољопривредни одсеци, када је одељење добило статус одсека, одсеци у срезовима су трансформисани у реферате и припојени привредним одсецима.

Број запослених радника у Пољопривредном одељењу био је различит: у 1944. години Пољопривредна секција је имала 13 радника; у 1945. години Пољопривредно одељење је са пољопривредним одсеци-

---

4 Исто, К6, V, дел.бр. 2567/46

5 Исто, К6, V, дел.бр. 2804/46

6 Исто, К9, IIА, пов.бр. 1087/47

ма запошљавало 42 радника, а у 1946. години 39 радника. Ово су подаци за пољопривредне и ветеринарске стручњаке. Тачних података за шумарски одсек нема.

II ОБИМ И ДЕЛОКРУГ РАДА

РАТАРСТВО

Први задатак Пољопривредне секције у 1944. години био је засејавање пшеницом што више обрадивих површина. Већ на самом почетку свог рада секција је упутила Повереништву пољопривреде НР Србије неколико захтева и примедби.⁷ Највећи проблем за остварење свог првог постављеног задатка, био је недостатак радне снаге (јер су скоро сви радно способни мушкарци били у војсци) и радне стоке. Осим тога, много је пољопривредних машина и алатки уништено у току рата, а недостајало је и добрих мајстора. Зато је секција од повереништав тражила 10 трактора (по 2 за сваки срез) и нафту. Оштра примедба је упућена због клања стоке ("аутохтоне и аклиматизоване") и предложено је смањење потрошње меса, а све у циљу заштите младе стоке. Затим, није било довољно семена јаре пшенице. На све то треба додати и неповољне временске услове. Само због поплава остало је незасејано 2791 ха оранице.

И поред свих проблема пшеницом је засејано 16 811 ха, кукурузом 34 163 ха,⁸ што је за око 30 % мање него у 1943. години. У 1944. од пољопривредних култура сејане су још: раж, зоб, јечам, сточна репа, пасуљ, соја, сунцокрет, кромпир, шећерна репа, бундеве, зелени кукуруз, детелина, конопља, лан, дуван и лубенице. Занимљиво је да је те године засејано 2 970 ха сунцокрета, а кромпира за преко 200 ха мање или 2759 ха. У 1945. години евидентирано је 123 361 ха⁹ обрадиве земље која је у целости била обрађена. Да би се побољшали приноси искључиво је коришћено стајско ђубриво. Укупан принос пшенице износио је 3 039 вагона, а кукуруза 4183 вагона. Округ није имао довољно силоса.

Пролећна сетва је са успехом завршена 30. априла 1946. године. У току јесени 1945. године под ратарским културама засејано је 47 893 ха, а у току пролећа 1946. засејано је још 52 332 ха. У лето је са 228 вршалица овршено је 3235 вагона пшенице.¹⁰ Међутим, те године ваљевски округ је погодила јака суша (већа него у 1945) тако да је приносе умањила за 60 %, а код неких усева и култура између 80 % и 100 %. Кукуруз као основна ратарска култура имао је мањи принос за 80 %. Суша је била толико велика да су у подгорском срезу извори и

---

7 Исто, К1, ПБ. дел.број 1143/44

8 Исто као напомена 2

9 Исто, К4, ПИА, а, Годишњи извештај о раду пољопривредног одељ. за 1945. годину 20. XII 1945

10 Исто, К6, V дел.бр. 2788/46

бунари у августу пресушили. Повртарске културе су биле добре само тамо где су заливане.

Због неповољних временских услова сетва озимим усевима завршена је тек у децембру, па је чак сетвени план за пшеницу и премашен.

ОНО Ваљево је у 1946. години основао два окружна пољопривредна предузећа.¹¹

- Окружно пољопривредно добро "Ђеновац" са седиштем у Ваљеву основано је и регистровано са поседом од 109 ха. Главни задатак предузећа био је развој ратарства (нарочито градинарских култура: кромпира, пасуља, лука, купуса итд.) и узгој млечних крава.

- Окружно пољопривредно добро "Стублине" основано је и регистровано са поседом од 95 ха. Главне гране делатности добра су биле ратарство (гајење хлебних жита) и сточарство (гајење сименталског говечета).

ВОЋАРСТВО

Према подацима из 1944. године воћњака је било у укупној површини 19 679,24 ха, а винограда 837,42 ха, док је у 1945. години укупна површина воћњака и винограда мања, односно воћњака 15 749 ха, а винограда 665 ха.¹²

У воћњацима ваљевског округа у 1945. години било је највише стабала шљиве пожегаче - 3 146 220 комада. Рачуна се да је број стабала шљиве у односу на предратни период смањен за 30 %. Поред шљива гајиле су се још јабуке, крушке, ораси, а мање трешње, вишње, кајсије, брескве, дуње и мушмуле.

На око 120 ха у ваљевском и подгорском срезу гајила се малина чији је род у 1945. години износио 40 вагона.

Квалитет рода грозђа и вина бербе 1945. године био је "одличан" и у погледу квалитета и количине.

И поред суше 1946. године шљива је добро родила чији је род био доброг квалитета. Осушено је око 300 вагона сувих шљива. Од осталог воћа, у истој години најбоље приносе дала су стабла ораха. Виногради су због суше у августу страдали, нарочито у подгорском срезу.

Дуга традиција воћарства у ваљевском округу види се и кроз године оснивања државних воћних расадника којих је било четири: у Ваљевској Каменици (основан 1906.г.); у Мионици (1902.г.); за расадник у Убу нема података о оснивању; и у Обреновцу је основан 1905. године. Њихови поседи су били углавном око 5 ха на којима су гајили воћне саднице; највише саднице шљиве пожегаче, затим јабуке, крушке, ораха и трешње. Неки од расадника гајили су и неке друге пољопривредне културе (пшеницу, кукуруз, детелину, а имали су и шумска семеништа). У свом раду суочавали су се са хроничним проблемима тог периода - недостатак

---

¹¹ Исто, К6, V, дел.бр. 2844/46

¹² Исто као напомена 2 и 9

радне снаге, недостатак пољопривредних машина и алата, недостатак семена. Тако је на пример Државни воћни расадник у Обреновцу у јесен 1944. године набавио по 80 кг дивљих јабука и крушака, међутим пре него што их је посејао наишла је војска и појела дивље јабуке и крушке па је расадник остао без семена за 1945. годину. Према својим могућностима расадници су добро радили (осим расадника на Убу, где је сав рад био потпуно угашен), а на неки начин су и морали јер је било велико интересовање земљорадника за обновом воћака, који су протеклих година због најезде штитастих ваши десетковани.

Средином септембра 1946. године сва четири воћна расадника "претворени" су у среске пољопривредне станице са седиштима у Ваљевској Каменици, Мионици, Убу и Обреновцу. Њиховим дотадашњим добрима придодата су и изузета имања из земљишног фонда. Пољопривредне станице су добиле нове задатке што се најбоље може видети из Правилника среске пољопривредне станице у Убу¹³ где се наводи да је главни задатак унапређење пољопривреде у тамнавском срезу уопште, а појединачно по гранама: да ће располагати најбољим приплодним грлима, да ће експериментисати са свим ратарским културама и препоручити које су најбоље за гајење у срезу; процена садње воћњака и винограда биће у њиховој надлежности; да ће бити главни набављачи свега што је потребно за пољопривреду, да ће организовати течајеве, повезивати се са пољопривредним задругама и бавити се научним истраживањем.

СТОЧАРСТВО

Једна од главних грана пољопривреде у ваљевском округу је било сточарство. Бројно стање стоке и живине¹⁴ у округу представљено табеларно било је:

	1944.г.	1945.г.
коњи	1544	2321
говеда	60077	71098
овце	96306	188358
свиње	42808	64488
козе	5256	8185
живине	220356	269999

Према истим подацима бројно стање стоке у 1944. години, а у односу на 1940. годину било је за 30 % мање.

Из података¹⁵ које је Пољопривредно одељење доставило Министарству пољопривреде за израду карте говедарства за Србију из којих се види да су у ваљевском округу гајене следеће врсте стоке и живине: коњи (чистокрвни енглези, полукрвни енглези, арабери, полукрвни арабери, босански коњи, нониуси и у највећем проценту у посавском

¹³ Исто, К6, ПБ, дел.бр. 2490/46

¹⁴ Исто, К4, ПИА, а, Годишњи извештај о раду пољопривредног одељења за 1945. годину 20. XII 1945.

¹⁵ Исто, К5, ПIV, дел.бр. 1601/46

срезу посавски домаћи коњи); рогата стока (укрштени сименталци, чисти сименталци, колубарско говече, сива, жута и црна буша); овце (највише пламенке, а цигаје и сјеничке по 10 %); свиње (мангулице, шумадинке, буђеновке, јоркширке, фајферице и шишке); козе (санске, домаће и укрштене ове две врсте); кокоши (највише домаће обичне око 80 %, а остатак укрштене италијанске, укрштене ротајланд и укрштене плимутрок); гуске (обичне домаће 90 % и укрштени тулски 10 %); ћурке (домаће обичне 90 % и америчке бронзасте 10 %); патке (обичне домаће 80 %, пекиншке и индијске тркачице).

Посматрано по срезовима која је врста стоке односно живине била највише гајена, види се да је посавски срез имао највише коња (744), колубарски говеда (19874), свиња тамнавски (23197), оваца подгорски (49507), коза су сви срезови имали око 3000, изузев тамнавског (836) и посавског (само 53), а живине је највише било у тамнавском срезу (110559).¹⁶ На основу истог извора види се да је на дан 30 јула 1945. године у ваљевском округу било 5390 покретних, а 2917 непокретних кошница. Највише кошница је имао колубарски срез.

Суша лета 1946. године прилично је умањила сточни фонд у ваљевском округу, а због недостатка хране поготову је била угрожена ситна стока.

ВЕТЕРИНАРСТВО

Рад ветеринарске службе у 1944. и 1945. години није био задовољавајући.

Нарочито је била критична 1944. година јер је на територији ваљевског округа постојала само једна застарела сточна амбуланта и то у Ваљеву, а цео терен округа покривала су само два ветеринара. Овако мала и неопремљена служба није била у стању да спречи заразу свињске куге која је харала у округу. Осим тога, није било довољно ни серума. Све су то разлози због којих је страдало око 30 % свиња. У мањој мери владале су још две сточне заразе: црни пришт и метиљ. Није било прописних сточних гробница.

У Округу су постојале само две кланице.

Почетком 1945. године радила су три ветеринара, један окружни и два среска у Обреновцу и Убу. Да би се поправила кадровска структура у току лета одржан је једномесечни курс за ветеринаре-поверенике и са успехом га је завршило 27 слушалаца. Намера ветеринарске службе је била да свако село или група села има свог ветеринара. И у овој години најраширенија зараза је била свињска куга. Сузбијање заразе у свих пет срезова било је отежано због недовољне количине серума. Округ је набављао серум од Државног завода ВЕТСЕРУМ и почетком године је добио 200 л, у јулу 50 л, а крајем године свега 15 л. Поред ових зараза

---

¹⁶ Исто, ИК2, V, б, дел.бр. 200/45

појавиле су се овчије богиње (у срезовима: Уб, Мионица и Обреновац) и црни пришт - антракс код говеда, колера код живине, а метиљавост код оваца и говеда. Већина зараза је локализована, а вакцинисање стоке и живине у већини случајева вршено је бесплатно.

Од 1. јануара до 30. јула 1946. године трајао је курс за ветеринарске санитаре, који је завршило 30 кандидата. И у овој години владала је свињска куга, али је брзо санирана јер је било довољно стручних радника и серума.

ЛИВАДЕ И ПАШЊАЦИ

Ваљевски округ је имао 45 864,70 ха¹⁷ ливада и пашњака у 1944. години, док према подацима из 1945. године под ливадама је било 21 520 ха, а под пашњацима 16 576 ха¹⁸. Због неповољних временских услова ливаде су у 1945. години подбациле за 70 % док су у 1946. години тако рећи биле потпуно уништене.

ШУМАРСТВО

Почетком 1945. године шумарски одсек је био у саставу Привредног одељења, а затим је прешао у састав Пољопривредног одељења.

Према подацима из 1944. године у ваљевском округу је под шумама било 50 071,67 ха¹⁹, док се у 1945. години помиње да је целокупна површина шумског земљишта у округу износила 51 938 ха²⁰. Од ове површине под шумом је било 44 238 ха, а голети 7700 ха.

Под недржавним шумама било је 44 862 ха, а државним 7076 ха. Одсек је вршио надзор над недржавним шумама.

Шуме ваљевског краја ни до рата нису биле задовољавајуће, а њихово стање нарочито је погоршано за време рата. Наиме, шуме су у току рата немилосрдно сечене од стране окупатора, за огрев, и грађевинарство, а исечен је појас шума ширине 1 км поред свих саобраћајница у округу. Такво стање шума затекао је одсек за шумарство и то у моменту када је дрво било потребно за обнову земље, за рад индустријских предузеће и рудника, за огрев грађанству и војсци. Ипак су у 1945. години, како се наглашава посечене последње резерве, углавном за потребе војске (10 000 м-дужних за војску у Београду и исто толико за војску у Ваљеву) за поправку грађевинских објеката и индустрију 11 706 м (дужних), огревног дрвета 770 м и 1052 м јамске грађе.

Током 1945. године у шумама Маљена на стаблима белог и црног бора појавила се зараза поткорњак, па је ради тога посечено или спаљено око 3000 заражених стабала.

---

17 Исто, као напомена 2

18 Исто као напомена 9

19 Исто, као напомена 2

20 Исто, као напомена 9

Да би се организовано обављало пошумљавање голети основана су два шумска расадника у Ваљеву и Мионици у којима су се гајиле борове и багремове саднице. Ова два расадника у лето 1945. године произвела су 120.000 багремових садница.

У 1946. години Одсек за шумарство²¹ је добио нове функције: управљао је државним шумама, надзирао њихово искоришћавање, унапређивао шумарство уопште, одржавао расаднике, надгледао лов и риболов, отклањао узроке за стварање бујице и др.

АГРАРНИ ОДСЕК

Ступањем на снагу Закона о аграрној реформи и колонизацији²² 22. августа 1945. године при Пољопривредном одељењу основан је Одсек за аграрну реформу. Први посао који је обавио новоформирано одсек било је прикупљање података о имањима у ваљевском округу чија је површина била већа од 45 ха. Регистрована су 94 таква поседа. Срески одбори су добили задатак да изврше попис свих имања која падају под "удар" аграрне реформе, док су месни одбори требали да направе спискове сиромашних месних аграрних интересаната који испуњавају права за доделу земље. Пољопривредно одељење је предложило Министарству за аграрну реформу да образује Аграрни суд при ОНО Ваљево што је и учињено.

У зависности од величине поседа, а по утврђеним критеријумима, одлуке о одузимању земље највише су доносили месни народни одбори, затим срески народни одбори и окружни одбор. Све њихове одлуке постајале су пуноважне тек кад их потврди окружни аграрни суд у Ваљеву. За имање преко 45 ха одлуке је доносило Министарство аграрне реформе.

Аграрни суд је у 1945. години у свој земљишни фонд примио на "руковање" 37 пољопривредних имања²³ одузетих по основу Закона о конфискацији чија је укупна површина била 64,87 ха а састојала се од ораница, воћњака, ливада, пашњака и шума.

Према подацима до новембра 1946. године на основу Закона о аграрној реформи и колонизацији у ваљевском срезу је од 77 власника,²⁴ који су укупно имали 791,69 ха одузето 228,38 ха. Пријавило се 428 аграрних интересаната.

---

21 Исто, К6 II дел.бр. 2567/46

22 Законом је било предвиђено да се без накнаде одузме сва земља из руку неземљорадника који су имали посед већи од 25-35 ха (тзв земљишни или аграрни максимум); затим земља црква и манастира, верских установа и задужбина (преко 10 ха); а уз накнаду се одузимала земља земљорадницима, који су имали посед већи од максимума од 25-35 ха обрадивог земљишта као и земља оних неземљорадника, који су имали мање од максимума, а више од 3-5 ха обрадиве површине.

23 МИАВ, Фонд ОНО Ваљево, Пољопривредно одељење, исто као напомена 9

24 Исто, К8, III5, а, дел.бр. 2265/46 - Збирних података за ваљевски округ нема, али има за остале срезове по месним народним одборима

ЗАДРУГАРСТВО

При пољопривредном одељењу ОНО постојао је одсек за задругарство. Нови вид задругарства темељио се на постојећим предратним задругама, а осниване су нове задруге разних типова.

У 1945. години²⁵ на територији ваљевског округа постојале су: 149 земљорадничких набављачких задруга, 20 кредитних, 6 житарских, 12 сточарских, 4 воћарске, 7 пчеларских, 6 здравствених, 6 радничко намештеничких, 2 рибарске и 3 занатлијске задруге. Земљорадничко набављачке задруге као и радничко намештеничке задруге вршиле су снабдевање становништва индустријским производима и животним намирницама, а у њима је било учлањено 36 000 задругара са 126 000 чланова породице. Велики број задруга поред расподеле разних роба и монополских артикала вршио је откуп пољопривредних производа и исте уступао војсци и грађанству.

Највећи проблем за неометани рад задруге представљао је недостатак стручних кадрова. Да би што организованије обављали делатност основани су Окружни задружни савет и савети у срезовима ваљевског округа, чији је задатак био да обављају све текуће послове по питању унапређења задругарства, да оживљавају промет роба и пољопривредних производа између земљорадничких и радничких задруга, да раде на оспособљавању кадрова путем курсева, да сузбијају шпекулацију. Већина постављених задатака је испуњавана.

III НАЧИН СРЕЂИВАЊА И СТАЊЕ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ

Пољопривредно одељење је саставни део фонда ОНО Ваљева (1944-1947). Хронолошки оквир грађе овог одељења поклапа се са граничним годинама фонда.

Систематизацији архивске грађе Пољопривредно одељење приступило је крајем 1991. године. Прегледом архивске грађе а по процени архивског рада, установљено је да је сачувано око 80 % архивске грађе. Приликом сређивања коришћен је принцип слободне провенијенције комбинован са тематским начином сређивања, а према утврђеном класификационом плану. Извршено је занемарљиво излучивање (само дуплирати). Регистарско пословање је било комбиновано (централизовано и децентрализовано). Архивистички обрађена архивска грађа Пољопривредног одељења запакована је у 9 арх. кутија. Свака кутија има спољашњу листу-етикету (урађена према стандардима) и унутрашњу листу које су нешто детаљније јер поред општих података у њима је исписан кратак садржај значајнијих аката.

---

²⁵ Исто, К4, IIIA, а, Годишњи извештај о раду пољопривредног одељ. за 1945. годину, 20. XII 1945.